

ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS RELATING TO WAR CRIMES

Лазарева Д.В., к.ю.н., доцент,
заступник керівника Управління міжнародного співробітництва
Бюро економічної безпеки України

У статті проведений аналіз окремих дискусійних питань доказування у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів. Встановлено, що термін «воєнний злочин» законодавчо не закріплений в національному законодавстві. Відсутність цього визначення значно ускладнює роботу правоохоронних органів у розслідуванні злочинів цієї категорії. З'ясовано, що всі воєнні злочини характеризуються певною сукупністю ознак, а саме: діями, які вчиняються під час збройного конфлікту і пов'язані з ним; діями, які вважаються серйозними порушеннями норм міжнародного гуманітарного права; діями, які зазвичай вчиняються комбатантами або особами, які можуть віддавати їм накази; об'єктом воєнних посягань є особи, що знаходяться під захистом міжнародного гуманітарного права (чи їхні права); завжди вчиняються умисно або з грубої необережності. Встановлено, що у кримінальних провадженнях про воєнні злочини специфічний предмет доказування, який пов'язаний з кваліфікацією, зокрема Кримінальний кодекс України, норми міжнародних угод, широкий спектр дій, які можуть бути визнані воєнними злочинами лише за умови доведення контекстуальних обставин; обов'язковістю встановлення обставин, які мають причинно-наслідковий зв'язок з іншими елементами предмета доказування й впливають на специфіку самого процесу такої кримінальної процесуальної діяльності. Наголошено, що важливим компонентом доказування щодо воєнних злочинів є встановлення події кримінального правопорушення. Відтак, на початковому етапі розслідування воєнних злочинів, основними завданнями є швидке встановлення наявності або відсутності достатніх доказів, що свідчать про ознаки злочину, а також виявлення обставин, які можуть виключити можливість кримінального провадження. У зв'язку з цим, уся діяльність на цій стадії зосереджена на зборі фактичних даних, які в подальшому повинні бути визнані достатніми для ухвалення процесуального рішення. Обставини, які є предметом доказування під час розслідування воєнних злочинів в Україні, можуть включати: обставини, що потребують доведення; обставини, необхідні для досягнення проміжних цілей розслідування; обставини, за допомогою яких виявляються докази; обставини, знання яких важливе для перевірки та оцінки доказів; а також обставини, які, хоча й не мають доказового значення, можуть виконувати тактичну роль.

Ключові слова: доказування, воєнний злочин, розслідування, кримінальне провадження, докази.

The article analyzes some controversial issues of evidence in criminal proceedings on war crimes. It is established that the term "war crime" is not legally enshrined in national legislation. The absence of this definition significantly complicates the work of law enforcement agencies in investigating crimes of this category. It is found that all war crimes are characterized by a certain set of features, namely: actions committed during and related to an armed conflict; actions that are considered serious violations of the norms of international humanitarian law; actions that are usually committed by combatants or persons who can give them orders; the object of military attacks are persons protected by international humanitarian law (or their rights); are always committed intentionally or with gross negligence. It has been established that in criminal proceedings on war crimes there is a specific subject of proof, which is related to the qualification, in particular the Criminal Code of Ukraine, the norms of international agreements, a wide range of actions that can be recognized as war crimes only if contextual circumstances are proven; the obligation to establish circumstances that have a causal relationship with other elements of the subject of proof and affect the specifics of the process of such criminal procedural activity itself. It has been emphasized that an important component of proof regarding war crimes is the establishment of the event of a criminal offense. Therefore, at the initial stage of the investigation of war crimes, the main tasks are to quickly establish the presence or absence of sufficient evidence indicating the signs of a crime, as well as to identify circumstances that may exclude the possibility of criminal proceedings. In this regard, all activities at this stage are focused on collecting factual data, which must subsequently be recognized as sufficient for making a procedural decision. Circumstances that are the subject of proof during the investigation of war crimes in Ukraine may include: circumstances that require proof; circumstances necessary to achieve the intermediate goals of the investigation; circumstances by means of which evidence is revealed; circumstances, knowledge of which is important for the verification and evaluation of evidence; as well as circumstances that, although not of evidentiary value, may play a tactical role.

Key words: proving, war crime, investigation, criminal proceedings, evidence.

Постановка проблеми. Збройна агресія РФ та запровадження воєнного стану в Україні суттєво вплинуло на всі сфери нашого життя. Російські військові вчиняють на території України масові вбивства мирних людей, знищення об'єктів інфраструктури і помешкань громадян, гвалтування жінок і дітей, мародерство. Така категорія злочинів є складною та має певні особливості, за своєю природою воєнні злочини є одними з найтяжчих і найсерйозніших злочинів, відомих людству.

При розслідуванні воєнних злочинів існує значна кількість проблем, зокрема: відсутність доступу до території тимчасово окупованих російською федерацією, що унеможливило проведення слідчих (розшукових) дій (огляд місця події, обшук, допит, слідчий експеримент); встановлення осіб, причетних до вчинення воєнних злочинів; відсутність належної нормативно-правової бази, що регламентує порядок залучення міжнародних організацій до розслідування воєнних злочинів, вчинених на території України; недостатня кількість компетентних (підготовлених) працівників слідчих та оперативних підрозділів, що можуть ефективно здійснювати виявлення, документування та розслідування воєнних злочинів. Саме тому

дослідження доказування у кримінальних провадженнях цієї категорії потребує детального вивчення, зокрема в частині змісту обставин, які підлягають встановленню.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. В українській теорії кримінального процесу окремі питання розслідування воєнних злочинів розглядали: А. А. Вознюк, В. В. Вапнярук, І. В. Глобюк, Г. Р. Крет, А. І. Кунтій, В. М. Лисик, М. В. Піддубна, М. А. Погорецький, О. В. Пчеліна, В. М. Репецький, О. В. Таран, Г. К. Тетерятник, О. М. Федорів, К. П. Шевчишена та ін.

Доктринальні напрацювання таких та інших вчених становить теоретичне підґрунтя статті, однак в нинішніх умовах збройного конфлікту назріла необхідність додаткового опрацювання проблем кримінального процесуального доказування у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 року стало найбільшим викликом для всього цивілізованого світу. Неправомірна та неспровокована військова агресія завдала українському народу непоправних фізич-

них і моральних страждань. Методи ведення бойових дій росією проти України є грубим порушенням законів і звичаїв війни, які відповідно до міжнародного гуманітарного права вважаються військовими злочинами. Ці дії стали загальноприйнятною стратегією військово-політичного керівництва країни-агресора.

Розслідування воєнних злочинів є новим напрямком роботи для правоохоронців, оскільки більшість з них ніколи не стикалися з такими випадками. Тому важливо швидко адаптуватися до сучасних реалій і ефективно виконувати завдання з розслідування цих злочинів. Однією з перших підготовчих задач у процесі розслідування (документування) воєнних злочинів є визначення терміна «воєнний злочин». Розгорнуте визначення терміна «воєнні злочини» було вперше сформульоване у 1945 році в ст. 6 Статуту Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі. У цьому документі зазначалося, що до воєнних злочинів відносяться порушення законів і звичаїв війни, які включають в себе вбивства, жорстоке поводження або депортацію цивільного населення на окупованих територіях, а також вбивство або жорстоке поводження з військовополоненими, вбивство заручників, розкрадання державної або приватної власності, а також безглузде знищення населених пунктів, що не обумовлене військовою необхідністю [1, с. 125–126]. Пізніше поняття «воєнні злочини» було закріплено в ст. 8 Римського статуту, де воєнними злочинами вважаються грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, зокрема будь-які дії проти осіб або майна, що підлягають захисту відповідно до положень відповідної Женевської конвенції: умисне вбивство; катування або нелюдське поводження; умисне заподіяння сильних страждань або тяжких тілесних ушкоджень чи шкоди здоров'ю; широкомасштабне знищення і привласнення майна, що не викликане військовою необхідністю і вчинене незаконно та безглуздо; примушення військовополоненого або іншої особи, що перебуває під захистом, до служби в збройних силах ворожої держави; взяття заручників; інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах у встановлених межах міжнародного права, тощо [2, с. 150–151].

Українське законодавство не містить визначення поняття «воєнний злочин». Зокрема, Кримінальний кодекс (КК) України не використовує термін «воєнні злочини», хоча передбачає відповідальність за них у розділі XIX Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)» та розділі XX Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку».

Водночас М. В. Піддубна наголошує, що воєнний злочин можна визначити як винне, суспільно небезпечне, протиправне та каране діяння, що полягає в порушенні встановлених основними принципами міжнародного права *juscogens*, міжнародним гуманітарним правом правил ведення збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру, злочинність яких визначена актами міжнародного кримінального права [3, с. 101].

На думку, М. К. Зубанського воєнним злочином слід вважати порушення встановлених нормами міжнародного кримінального права, а також положеннями Женевської конвенції та додатковими протоколами до неї правил ведення бойових дій, що виявляються в сукупності діянь, які прямо чи опосередковано передбачають порушення основних принципів правового статусу людини та громадянина, і таке правопорушення тягне за собою відповідальність, вид і міра якої визначаються нормами міжнародного кримінального права та актами національного кримінального законодавства [4, с. 48].

Як слушно зазначає К. П. Шевчишена, в Україні в сучасних умовах терміни «воєнний» і «військовий» часто плутаються у побутовому вжитку. Тому особам, які займаються документуванням та розслідуванням воєнних злочинів, важливо чітко усвідомлювати різницю між цими поняттями. «Воєнний злочин» є терміном, що належить до сфери міжнародного гуманітарного права, і, отже, стосується інтересів усього світу. У той же час, термін «військове кримінальне правопорушення» має відношення до конкретної держави [5, с. 85–87]. Відповідно до ч. 1 ст. 401 КК України, військовими кримінальними правопорушеннями вважаються злочини, передбачені цим розділом, які порушують встановлений законодавством порядок несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час зборів [6].

Відмінністю між воєнними та військовими злочинами є те, що військові кримінальні правопорушення відбуваються під час мирного часу, коли військовослужбовці здійснюють дії, які порушують закони та стандарти, пов'язані з їхнім статусом. Натомість воєнні злочини стосуються порушень, які відбуваються під час війни або збройного конфлікту, коли застосовуються закони та звичаї війни.

Отже, на нашу думку, існує необхідність у чіткому визначенні та законодавчому закріпленні терміна «воєнний злочин» у КК України. Відсутність цього визначення в національному законодавстві значно ускладнює роботу правоохоронних органів у розслідуванні злочинів цієї категорії. Крім того, це призводить до плутанини між поняттями «воєнний злочин» і «військове кримінальне правопорушення».

В. М. Репецький та В. М. Лисик, проаналізувавши низку міжнародно-правових актів, що визначають склади воєнних злочинів, дійшли висновку, що всі воєнні злочини характеризуються певною сукупністю ознак, які притаманні кожному складу зокрема і групі загалом, а саме: дії, що становлять об'єктивну сторону воєнних злочинів, вчиняються під час збройного конфлікту і пов'язані з ним; учинення дій, що вважаються серйозними порушеннями норм міжнародного гуманітарного права; такі дії зазвичай вчиняються комбатантами або особами, які можуть віддавати їм накази; об'єктом посягання є особи, що знаходяться під захистом міжнародного гуманітарного права (чи їх права); вказані злочини завжди вчиняються умисно або з грубої необережності [7, с. 122–125].

Аналізуючи дослідження науковців, можна сформулювати таку класифікацію воєнних злочинів, а саме: 1) за способом учинення – воєнні злочини, пов'язані із сексуальним насильством; воєнні злочини, пов'язані з катуванням осіб чи іншим нелюдським поводженням; воєнні злочини, пов'язані із заподіянням шкоди здоров'ю; воєнні злочини, пов'язані з незаконним позбавленням волі; воєнні злочини, пов'язані з незаконною депортацією; воєнні злочини, пов'язані із взяттям заручників; воєнні злочини, пов'язані з умисним вбивством; воєнні злочини, вчинені з використанням отруйної зброї; воєнні злочини, пов'язані зі знищенням/привласненням майна; тощо; 2) за спрямованістю – воєнні злочини, пов'язані з нападом на цивільні об'єкти; воєнні злочини, пов'язані з нападом на об'єкти, задіяні в наданні гуманітарної допомоги/місії з підтримання миру; воєнні злочини, пов'язані з нападом на об'єкти, призначені для релігійних, освітніх, мистецьких, наукових чи цілей; воєнні злочини, пов'язані з нападом на госпіталі та місця зосередження вхорих і поранених; воєнні злочини, спрямовані на знищення історичних пам'яток тощо; 3) залежно від особи потерпілого – воєнні злочини проти цивільного населення; воєнні злочини проти військовослужбовців; воєнні злочини проти суб'єктів, задіяних у наданні гуманітарної допомоги/місії з підтримання миру; воєнні злочини проти дітей тощо [8, с. 397].

Таким чином, як вірно констатує О. В. Пчеліна, з моменту неспровокованого повномасштабного вторгнення воєнні злочини з боку РФ стали предметом особливої уваги українських правоохоронних органів, суддів та юристів. Це зумовлено їхньою серйозністю, резонансом, великою кількістю та специфікою. Незважаючи на значну кількість наукових і практичних досліджень, що стосуються цієї теми, розвиток наукових досліджень у цій галузі та накопичення практичного досвіду відкривають можливості для систематичного переосмислення питань, пов'язаних із доказуванням у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів [9, с. 335].

Відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження [10]. На початковому етапі розслідування, як зазначає О. М. Федорів, основними завданнями є швидке встановлення наявності або відсутності достатніх доказів, що свідчать про ознаки злочину, а також виявлення обставин, які можуть виключити можливість кримінального провадження. У зв'язку з цим, вся діяльність на цій стадії зосереджена на зборі фактичних даних, які в подальшому повинні бути визнані достатніми для ухвалення процесуального рішення [11, с. 212–213].

У кримінальних провадженнях про воєнні злочини специфічний предмет доказування, який пов'язаний з кваліфікацією, зокрема КК України, норми міжнародних угод, широкий спектр дій, які можуть бути визнані воєнними злочинами лише за умови доведення контекстуальних обставин; обов'язковістю встановлення обставин, які мають причинно-наслідковий зв'язок з іншими елементами предмета доказування й впливають на специфіку самого процесу такої кримінальної процесуальної діяльності. Як вірно наголошує О. В. Таран, основою практичного підходу до формування предмета доказування в кримінальному провадженні є перелік обставин, визначений у ст. 91 КПК України, а також особливості конкретного кримінального правопорушення. Отже, коло обставин, що підлягають доказуванню в будь-якому кримінальному провадженні, є результатом поєднання об'єктивних та суб'єктивних факторів [12, с. 415].

На думку А. І. Кунтія, найсуттєвіші та найбільш загальні обставини, що мають значення, закріплені в ст. 91 КПК України. Проте цей перелік не враховує специфіку різних видів і груп злочинів, зміст складу злочинів, а також різноманітні відомості про злочинця і потерпілого, а також інші фактори. Тому формування обставин, які підлягають встановленню, визначається трьома чинниками: предметом доказування (ст. 91 КПК України), кримінально-правовими та криміналістичними характеристиками конкретного кримінального правопорушення [13, с. 394–395]. У цьому контексті науковці справедливо підкреслюють, що предмет доказування у провадженнях про воєнні злочини є по суті двоелементним: 1) перший елемент є загальним і охоплює обставини, передбачені ст. 91 КПК України, а також проміжні та допоміжні факти, які залежать від процесуальної ситуації та специфіки кримінального провадження; 2) другий елемент є контекстуальним (спеціальним) і визначає специфіку складу злочину в усіх його складових (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона).

Однак обставини, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, повинні бути не лише встановлені, а й підтверджені системою належних, допустимих, достовірних і достатніх доказів, що свідчать про їх незаперечність. Обставини, які є предметом доказування під час розслідування воєнних злочинів в Україні, можуть включати: обставини, що потребують доведення; обставини, необхідні для досягнення проміжних цілей розслідування; обставини, за допомогою яких виявляються докази; обставини, знання яких важливе для перевірки

та оцінки доказів; а також обставини, які, хоча й не мають доказового значення, можуть виконувати тактичну роль [14, с. 295–296].

Враховуючи вищезазначене, слід зазначити, що багато проблем пов'язані з обставинами, які є предметом доказування під час розслідування воєнних злочинів в Україні. Серед цих проблем можна виділити: складність у виявленні слідів, що свідчать про причетність військовослужбовців РФ (тобто відсутність інформації про цих осіб) – 74 % слідів можуть бути знищені внаслідок вибухів або пожеж; 63 % – наявність спеціальних предметів доказування, специфіка яких зумовлена великою кількістю видів вчинених воєнних злочинів та їх нестандартною кваліфікацією відповідно до КК України та міжнародних норм – 48 %; встановлення мети та мотиву – 60 %; об'єктивні труднощі під час допиту свідків і потерпілих, викликані психологічним станом останніх, – 39 %.

Зрозуміло, що в умовах збройного конфлікту можуть виникати різноманітні труднощі, пов'язані з доступом до доказів, їх зберіганням і транспортуванням, а також з доступом до потерпілих і свідків, проведенням допитів, триваючими бойовими діями та низьким рівнем безпеки для співробітників, які займаються розслідуванням. Незважаючи на ці та інші виклики, важливо враховувати всі обставини та шукати альтернативні рішення [15, с. 255–256].

Отже, можна стверджувати, що в кримінальних провадженнях про воєнні злочини існує специфічний предмет доказування, який має свої особливості. По-перше, це пов'язано з нестандартною кваліфікацією, що враховує КК України, який посиляється на норми міжнародних угод і охоплює широкий спектр дій, які можуть бути визнані воєнними злочинами лише за умови доведення контекстуальних обставин. По-друге, необхідність встановлення цих контекстуальних обставин, які мають причинно-наслідковий зв'язок з іншими елементами предмета доказування, впливає на специфіку самого процесу доказування. Це, зокрема, стосується переліку питань, які слід ставити під час допитів, речей і документів, які потрібно вилучати під час огляду та обшуку, а також особливостей проведення огляду та слідчого експерименту на місці події, а також отримання інформації з відкритих джерел [16, с. 112–113].

Враховуючи наведене, варто підтримати К. П. Шевчину, й до обставин, які необхідно встановити під час розслідування воєнних злочинів, доцільно віднести: 1) обставини, що характеризують саму подію вчинення воєнного злочину (правова кваліфікація), а також предмет, час, місце, спосіб і засоби вчинення злочину, інформація про сліди злочину; 2) обставини, що стосуються особи потерпілого, свідків, очевидців та особи заявника; 3) обставини, що стосуються особи злочинця; 4) обставини, пов'язані з умислом, мотивом та метою вчинення воєнного злочину; 5) інші обставини [5, с. 107–108].

Звертаючись до офіційної статистичної звітності, зауважимо, що у період військової агресії з 24 лютого 2022 р., наприклад, слідчими Національної поліції України розпочато 139 963 кримінальні провадження за фактами вчинення на території України злочинів військовослужбовцями зс РФ, з них найбільше: 124034 – за ст. 438 КК України; 9319 – за ст. 110 КК України; 4262 – за ст. 111-1 КК України. Досудове розслідування триває у 11917 провадженнях, за підслідністю до СБУ передано 115589, направлено до суду – 1923. Особам повідомлено підозр – 3670, закрито проваджень – 528 [17]. Однак, такі статистичні дані не повною мірою відображає реальні масштаби вчинення воєнних злочинів. Це зумовлено кількома факторами: відсутністю доступу до територій, тимчасово окупованих РФ, що ускладнює встановлення фактів злочинів, проведення слідчих (розшукових) дій (таких як огляд місця події, обшук, допит, слідчий експеримент), виявлення

осіб, причетних до вчинення воєнних злочинів, а також встановлення потерпілих (жертв) і свідків; регулярними обстрілами прифронтових зон і високим рівнем небезпеки на деокупованих територіях, пов'язаним із замінуванням місцевості, що суттєво ускладнює проведення термінових слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій; відсутністю належної нормативно-правової бази, яка регламентує порядок взаємодії органів досудового розслідування з міжнародними організаціями під час розслідування воєнних злочинів; а також низьким рівнем підготовленості працівників слідчих органів, тощо [2, с. 178–179].

Військова агресія РФ та запровадження воєнного стану в Україні суттєво вплинули на всі аспекти нашого життя. На території України російські військові здійснюють масові вбивства мирних жителів, знищують інфраструктуру та житлові об'єкти, вчиняють насильство над жінками і дітьми, займаються мародерством тощо. Злочини, скоєні військовослужбовцями РФ на нашій території, мають значні масштаби, і їх документування та розслідування потребують детального аналізу великої кількості подій, ретельного збору значного обсягу доказів і проведення численних судових експертиз. У цих умовах юридична наука та правова система стикаються з новими викликами і завданнями, які вимагають впровадження сучасних підходів для їх вирішення.

Висновки. Узагальнюючи, можна зазначити, що з 2014 року Україна зазнає збройної агресії з боку Російської Федерації, яка з 24 лютого 2022 року переросла у повномасштабний конфлікт. Протягом різних історичних періодів Україна стикалася з численними викликами, що виходять за межі контролю: війни, збройні конфлікти, загрози конституційному ладу, пандемії, природні катастрофи, техногенні аварії та інші надзвичайні ситуації. У випадках значного масштабу ці події можуть вимагати введення надзвичайних правових режимів. Це створює специфічні умови для діяльності органів державної влади, правоохоронних структур та більшості державних і суспільних інститутів. Водночас обмеження прав і законних інтересів громадян стає необхідним заходом для подолання наслідків цих ситуацій та відновлення життєво важливих сфер. У таких умовах виникає складне питання забезпечення адекватного балансу між державними та суспільними інтересами, а також створення гарантій прав і законних інтересів особи, яка є найвищою соціальною цінністю, в умовах їх вимушеного обмеження. Методи ведення бойових дій Росією проти

України є грубим порушенням законів і звичаїв війни, які відповідно до міжнародного гуманітарного права вважаються військовими злочинами. В українському законодавстві відсутнє визначення поняття «воєнний злочин», що значно ускладнює роботу правоохоронних органів у розслідуванні злочинів цієї категорії. Аналізуючи думки науковців, можна дійти висновку, що воєнним злочином вважається порушення норм міжнародного кримінального права, а також положень Женевської конвенції та її додаткових протоколів, що регулюють ведення бойових дій. Такі порушення проявляються у сукупності дій, які прямо або опосередковано суперечать основним принципам правового статусу людини та громадянина. За такі впровадження передбачена відповідальність, вид і міра якої визначаються нормами міжнародного кримінального права та національним кримінальним законодавством.

На початковому етапі розслідування військових злочинів, основними завданнями є швидке встановлення наявності або відсутності достатніх доказів, що свідчать про ознаки злочину, а також виявлення обставин, які можуть виключити можливість кримінального провадження. Свавілья та беззаконня на окупованих територіях сприяли вчиненню агресором численних воєнних злочинів, включаючи згвалтування та сексуальне насильство проти цивільного населення. Часто ці злочини супроводжуються умисними вбивствами з метою приховування слідів скоєного. Кожен такий випадок потребує належної правової оцінки після деокупації відповідної території. У зв'язку з цим, вся діяльність на цій стадії зосереджена на зборі фактичних даних, які в подальшому повинні бути визнані достатніми для ухвалення процесуального рішення. Відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження [10], зокрема такі повинні бути не лише встановлені, а й підтверджені системою належних, допустимих, достовірних і достатніх доказів, що свідчать про їх незаперечність. Обставини, які є предметом доказування під час розслідування воєнних злочинів в Україні, можуть включати: обставини, що потребують доведення; обставини, необхідні для досягнення проміжних цілей розслідування; обставини, за допомогою яких виявляються докази; обставини, знання яких важливе для перевірки та оцінки доказів; а також обставини, які, хоча й не мають доказового значення, можуть виконувати тактичну роль.

ЛІТЕРАТУРА

1. Валнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Х. : Юрайт, 2017. 408 с.
2. Крет Г. Р. Міжнародні стандарти доказування у кримінальному процесі України: теоретико-правові та практичні основи: дис... канд. юрид. наук. 12.00.09. О. , 2020. 324 с.
3. Піддубна М. В. Воєнні злочини в кримінальному праві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2016. Вип. 40. Т. 2. С. 98–101.
4. Зубанський М. К. Поняття та склад воєнного злочину в контексті положень міжнародного кримінального права. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства*. 2022. № 58. С. 42–56.
5. Шевчишена К. П. Розслідування воєнних злочинів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2024. 330 с.
6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
7. Репецький В. М., Лисик В. М. Поняття та ознаки воєнних злочинів. *Альманах міжнародного права*. 2009. Вип. 1. С. 120–125.
8. Гловюк І. В., Тетерятник Г. К. Контекстуальні елементи у провадженнях щодо воєнних злочинів: предмет доказування sui generis subject of proof. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 394–398.
9. Пчеліна О. В., Пчелін В. Б. Криміналістична класифікація воєнних злочинів. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану*. Х., 2022. С. 334–338.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
11. Федорів О. М. Реалізація стандартів ефективності досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 4. С. 210–218.
12. Таран О. В. Обставини, які підлягають доказуванню під час розслідування порушення законів та звичаїв війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 413–416.
13. Кунтія А. І. Тактика слідчого експерименту під час розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 4. С. 393–396.
14. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумиля. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.
15. Садова Т. С. Щодо поняття воєнних злочинів проти довілля в міжнародному кримінальному праві. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 252–257.
16. Доказування у кримінальному провадженні: навч.-практ. посіб. / О. В. Александров та ін. Київ: Нац. акад. прокуратури, 2017. 346 с.
17. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>